

УДК 355.746.1

А. В. БРАТКО, викладач кафедри загальновійськових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

О. О. МИХАЙЛЮК, викладач кафедри загальновійськових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗЕРВІВ В ОХОРОНІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

У даній статті проаналізовано досвід застосування резервів в охороні державного кордону України та різних країн світу, розкрито підходи та принципи використання цих підрозділів у світовій практиці, а також позитивні сторони застосування їх в охороні державного кордону.

Ключові слова: *резерви, спеціальні підрозділи, державний кордон.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Охорона державного кордону України покладається на Державну прикордонну службу, яка вирішує питання щодо недопущення порушення державного кордону, прикордонного режиму, а також протидії незаконним діям у виключній морській (економічній) зоні України. Вирішенню цих питань сприяє низка факторів, а саме:

фізико-географічне розташування України, транснаціональна злочинність, яка розглядає нашу територію як найкоротший шлях до країн Західної Європи;

економічний розвиток суміжних країн – різниця у цінах на товари народного вжитку, що спонукає займатися контрабандою цих товарів;

спалах тероризму у світі, особливо в країнах Близького Сходу, Центральної Азії;

незаконний обіг зброї, наркотичних і радіоактивних речовин.

Резерви – це одна з обов'язкових складових Державної прикордонної служби України як сучасного правоохоронного органу європейського зразка, спроможного ефективно протидіяти існуючим загрозам національній безпеці на державному кордоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Питання використання резервів розглядалися у низці робіт, авторами яких є С. А. Галицький [1], В. П. Золотов [2], В. Ф. Кондрат [3]. Однак основну увагу в цих роботах було приділено розгляду питань щодо практичного застосування резервів на державному кордоні України.

Метою статті є аналіз досвіду застосування резервів в охороні державного кордону України та у різних країнах світу, з'ясування підходів і принципів використання цих підрозділів у світовій практиці, а також розгляд позитивних сторін застосування їх в охороні державного кордону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика свідчить, що створення сучасних підрозділів, які будуть здатні за рівнем свого професіоналізму, технічної оснащеності та майстерності самостійно реалізовувати специфічні завдання безпекового характеру, є справою честі кожного правоохоронного відомства. Тому одним із головних напрямів розвитку Державної прикордонної служби України, відповідно до схваленої Указом Президента України Концепції, яка визначає основні напрями розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року і спрямована на створення сучасної прикордонної служби європейського типу, що гарантовано забезпечуватиме захист національних інтересів на державному кордоні, є реформування мобільних підрозділів [4]. На них покладаються такі завдання:

підтримка відділів прикордонної служби, ефективно і системне нарощування зусиль на більш активних напрямках протиправної діяльності в межах контрольованих прикордонних районів;

підтримка оперативно-розшукових підрозділів під час проведення ними заходів з розробки і припинення протиправних діянь окремих осіб і груп у межах повноважень, визначених законодавством України та нормативно-правовими актами Адміністрації Державної прикордонної служби України;

забезпечення заходів щодо реалізації оперативної інформації;

підтримка відділів прикордонної служби в заходах з припинення (локалізації) нетипових (конфліктних) ситуацій як у пунктах пропуску через державний кордон, так і за їх межами;

участь відповідно до вимог ст. 15 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” у заходах особистої охорони (фізичного захисту) військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України, а також їхніх близьких родичів;

участь відповідно ст. 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” у проведенні антитерористичних операцій на території пунктів пропуску через державний кордон, інших об’єктів, розташованих на державному кордоні та у контрольованому прикордонному районі;

супроводження небезпечних іноземців до кордону держави, до якої відбувається видворення;

супроводження небезпечних осіб до закладів прокуратури, суду, тюрем;

участь у рятувальних операціях та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного (природного) характеру в межах компетенції Державної прикордонної служби України на умовах, окреслених у відповідних інструкціях.

Аналіз застосування подібних підрозділів у більш ніж піввіковий період у різних країнах світу свідчить про те, що вони спроможні виконувати досить складні завдання, на вирішення яких потрібно витратити значно більше звичайних сил і засобів.

Свій спеціальний підрозділ є у прикордонників Республіки Білорусь. Цей окремий підрозділ для виконання спеціальних завдань (ОСАМ) є одним із маловідомих. Він був створений після розпаду Радянського Союзу в 1993 році.

На підрозділи спеціального призначення прикордонної служби полягають такі завдання:

проведення операцій, пов’язаних з реалізацією оперативної інформації про ворожу діяльність на державному кордоні і в пунктах пропуску через державний кордон;

виявлення спецслужб іноземних держав, екстремістських і злочинних угруповань;

захист в екстремальних умовах приміщень, транспортних засобів та інших об’єктів оперативних органів;

проведення розвідувально-пошукових заходів;

звільнення заручників з числа військовослужбовців військ, органів та організацій прикордонної служби;

вивчення оперативної обстановки в районах (місцях) дій групи, проведення рекогносцировки указаних районів місцевості;

участь у проведенні спеціальних заходів, пов'язаних з реалізацією оперативної інформації, інформації взаємодіючих правоохоронних органів;

участь у пошуку та затриманні озброєних груп та осіб, які перетинають або намагаються перетнути кордон.

забезпечення особистої безпеки військовослужбовців прикордонної служби та членів їх сімей у випадках, визначених законодавством.

Перевірка майбутнього “осамовця” триває від року до двох. Протягом цього часу перевіряється особова справа бійця, інформація про всіх його близьких і дальніх родичів. Середній вік офіцерів 33 роки.

Центральним органом, що відповідає за організацію та здійснення охорони державного кордону Угорщини, є Головний прикордонний відділ, який організаційно входить до складу Головного директорату охорони правопорядку Республіканського управління поліції. Республіканське управління поліції підпорядковується Міністерству внутрішніх справ Угорщини.

Резерви (підрозділи швидкого реагування) входять до складу Головного директорату охорони правопорядку та виконують свої функції залежно від місця виконання поставлених завдань, адже після приєднання Угорщини до Шенгенської угоди побудова система охорони державного кордону здійснюється за трьома схемами, залежно від членства суміжних країн у Шенгенському просторі та ЄС, а саме:

внутрішній кордон (із Словаччиною, Австрією та Словенією). На цій ділянці проводяться лише вибіркові перевірки документів та догляд транспортних засобів. Дані перевірки здійснюються мобільними нарядами поліції Угорщини у смузі глибиною до 30 км від лінії кордону. Охорона “зеленої” ділянки кордону не здійснюється;

зовнішній кордон у рамках ЄС (з Румунією). На цій ділянці резерви (підрозділи швидкого реагування) беруть участь у прикордонному контролі в пунктах пропуску, що здійснюється за схемою “однієї зупинки”, тобто перевірка документів і догляд транспортних засобів здійснюється кожною стороною тільки на напрямку “в”їзд” і надають допомогу в охороні “зеленої” ділянки кордону, яка здійснюється лінійними підрозділами – прикордонними правоохоронними представництвами у підпорядкуванні обласних управлінь поліції;

зовнішній кордон ЄС (з Україною, Сербією та Хорватією). На цій ділянці резерви (підрозділи швидкого реагування) беруть участь у прикордонному контролі в пунктах пропуску, що здійснюється на напрямку як “в’їзд”, так і “виїзд”, у спеціальних операціях з охорони “зеленої” ділянки кордону, які проводяться лінійними підрозділами – прикордонними правоохоронними представництвами – у підпорядкуванні обласних управлінь поліції у посиленому режимі.

Особливе місце в прикордонній поліції Ізраїлю займають спеціальні підрозділи по боротьбі з тероризмом, які виконують функцію резервів. За рівнем бойової підготовки, досвіду проведення антитерористичних операцій та забезпеченості ці спеціальні підрозділи прикордонної поліції вважаються одними з найкращих у світі. Більшість таких підрозділів та їх операції залишаються таємними, але іноді інформація про них просочується до засобів масової інформації. Серед них найбільш відомими є спецпідрозділ прикордонної поліції ЯМАМ, основним призначенням якого є проведення спеціальних операцій усередині Ізраїлю, а саме звільнення заручників. Підрозділ був створений спеціальним рішенням ізраїльського уряду в 1974 році. Серед найвідоміших операцій ЯМАМа є звільнення заручників із автобусу, який був захоплений 11 палестинськими терористами на прибережному шосе в листопаді 1978 року. У майбутньому, з розширенням палестинського терору, було створено спеціальний підрозділ прикордонної поліції для контртерористичних заходів “Гідеон”, який діяв у районі Єрусалиму, підрозділ ЯМАС, який діяв під виглядом арабів, спеціальні підрозділи ЯМАГ та МАТИЛАН, які призначені як для проведення контртерористичних операцій, так і для боротьби з кримінальними палестинськими угрупованнями, що займаються наркоторгівлею та крадіжками авто.

Спеціальний підрозділ прикордонної поліції МАТИЛАН, назва якого з іврити означає “розвідка, спостереження, перехоплення та бойові дії”, був створений 1996 року і діяв у різних районах уздовж зеленого кордону. Основними завданнями його були боротьба з терористичною та кримінальною діяльністю шляхом організації секретів, запобігання порушенню кордону між Ізраїлем і Палестинською автономією з використанням високотехнічного обладнання та спеціально підготовлених собак.

Прикордонник давно вже став обов’язковим членом ізраїльського фольклору. Засмагли мужні хлопці, які вдень і вночі патрулюють на джипах, які досконало знають усі стежки, чудово орієнтуються в пустелі й у

горах, які чітко виявляють ворога, рішучі та сміливі, завжди готові до дій із застосуванням зброї. Прикордонники є прикладом ізраїльського національного характеру, який включає в себе єврейські традиції та бійцівські якості.

Охорона державного кордону Польщі та контроль за перетинанням державного кордону в пунктах пропуску покладається на Прикордонну варту Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща. Тактика ведення спеціальних операцій резервами прикордонних відомств України та Польщі принципово не відрізняється. Основу мобільного підрозділу складають мобільні групи. Одним із напрямів підготовки персоналу є відпрацювання дій з “чорної тактики”. “Чорна тактика” – це один із видів тактики дій спеціального підрозділу зі штурму приміщень, знешкодження небезпечних осіб, які там перебувають, а також дії із затримання правопорушників у пункті пропуску, які знаходяться в автомобілі. Тактика стрілецьких вправ, що застосовується польськими й українськими прикордонниками спеціальних підрозділів, фактично однакова. Різниця в самому озброєнні. Однак польські фахівці під час стрілецьких тренувань більше приділяють уваги виконанню стрілецьких вправ у русі, тобто роблять акцент на швидкість.

Реформування прикордонної охорони Казахстану відбувалось тривалий термін, але після проведення цих заходів було створено сучасну Прикордонну службу Комітету національної безпеки Республіки Казахстан.

На сьогодні Прикордонна служба складається із чотирьох регіональних управлінь: “Шигис” (“Схід”), “Батис” (“Захід”), “Онтустік” (“Південь”) і “Солтустік” (“Північ”). До них входять прикордонні загони, прикордонні застави, прикордонні комендатури та прикордонні контрольно-пропускні пункти, а на каспійському узбережжі – морські частини. До складу Прикордонної служби також входять частини центрального підпорядкування та частини посилення (авіаційні, саперні, зв’язку). Серед них і спеціальні підрозділи Прикордонної служби – десантно-штурмові, маневрені групи “Боран” (центрального підпорядкування) та “Орлан” (регіонального підпорядкування “Онтустік”), а також парашутно-десантна застава “Ак-Барис” авіабази Прикордонної служби.

Особливе значення в застосуванні десантно-штурмової маневреної групи “Боран” Прикордонної служби Комітету національної безпеки полягає у низькій скупченості прикордонної охорони на більшості ділянки недооблаштованого кордону Казахстану з сусідами колишнього Радян-

ського Союзу. Це вимагає від керівництва Прикордонної служби періодично посилювати небезпечні ділянки та періодично проводити оперативно-профілактичні заходи в районі державного кордону у взаємодії з відповідними підрозділами сусідніх держав. У цих випадках активно залучають, у першу чергу, спеціальні підрозділи та мобільні резерви.

Функції резервів у Федеральній поліції Німеччини виконує підрозділ спеціального призначення GSG 9. Назва GSG 9 означає “Grenz Schutz Gruppe 9” – група охорони кордону, а число дев’ять було обрано тому, що на той час у групі охорони кордону в Німеччині вже існувало вісім прикордонних груп.

Спеціальна група перебуває в прямому та єдиному підпорядкуванні міністра внутрішніх справ Німеччини. Командир спеціального підрозділу цілодобово готовий до початку дій. Група готова висунутись у будь-яке місце земної кулі за командою міністра внутрішніх справ держави, де сталась подія. Така організація управління допомагає запобігти неправильному застосуванню цього підрозділу. Для виконання інших операцій застосовуються підрозділи нижчого рангу боездатності та інших цільових напрямів.

GSG-9 бере участь в операціях зі звільнення заручників, у випадках викрадення та утримання людей, в операціях з ліквідації терористів. Група також виконує завдання з охорони особливо важливих державних об’єктів, проводить різноманітні заходи щодо пошуку людей тощо. Крім того, група бере активну участь у розробці та відпрацюванні методів і тактики для всіх вищезазначених видів своєї діяльності. Також спецпідрозділ GSG-9 може проводити спільні антитерористичні операції з іншими країнами світу.

Наказ про створення спеціального підрозділу прикордонних військ Росії “Сигма” був підписаний 17 травня 1994 року. Підрозділ підпорядкований командувачу прикордонних військ і його заступнику з розвідки. У квітні-травні 1995 року розпочалось укомплектування даного підрозділу. Основу склали офіцери управління “А” ЦСН ФСБ РФ, серед яких багато прикордонників.

1995 року було розміщено та підготовлено два підрозділи – у Москві та у Краснодарі. Перше бойове відрядження “сигмовців” було в червні 1995 року в Дагестан.

Група перебувала в підпорядкуванні Управління підготовки ФПС, постійно поповнювалась випускниками прикордонних училищ. Група проіснувала приблизно десять років і на теперішній час розформована.

У наш час на резерви (підрозділи спеціального призначення) прикордонної служби ФСБ РФ покладені такі завдання:

проведення операцій, пов'язаних з реалізацією оперативної інформації про ворожу діяльність на державному кордоні та в пунктах пропуску, з виявлення та знешкодження екстремістських і злочинних угруповань;

проведення розвідувально-пошукових заходів;

забезпечення безпеки заходів, що проводить керівництво ПС ФСБ РФ;

звільнення заручників з числа військовослужбовців військ, органів та організацій прикордонної служби ФСБ РФ;

вивчення оперативної обстановки в місцях проведення спеціальних заходів, проведення рекогносцировки місцевості та визначених місць;

участь у заходах щодо реалізації отриманої інформації, інформації від взаємодіючих органів;

пошук і затримання озброєних осіб і груп осіб, які перетнули або намагаються перетнути державний кордон РФ;

забезпечення безпеки керівництва ПС ФСБ РФ, оперативного складу під час проведення оперативних заходів, членів дипломатичних представництв РФ у країнах СНД за умов надзвичайних ситуацій та забезпечення безпеки персоналу ФПС РФ, а також членів їх сімей у межах компетентності прикордонного відомства ФСБ РФ.

У Сполучених Штатах Америки питаннями митної та прикордонної охорони опікується федеральний правоохоронний орган державного департаменту національної безпеки Сполучених Штатів (СВР). Він відповідає за регулювання та спрощення процедур міжнародної торгівлі, забезпечення дотримання митних і міграційних правил США.

Прикордонно-патрульна служба США входить до складу СВР та є спеціальним мобільним підрозділом, основним завданням якого є участь у спеціальних операціях з виявлення та затримання нелегальних мігрантів, недопущення ввозу забороненого контрабандного товару та боротьба з тероризмом у прикордонних районах. Прикордонно-патрульна служба складається з окремих мобільних оперативних підрозділів.

У листопаді 2005 року прикордонно-патрульна служба США опублікувала оновлену національну стратегію. Метою даної оновленої стратегії є оперативний контроль за кордоном Сполучених Штатів. Стратегія складається з таких основних напрямів:

виявлення та затримання терористичних угруповань та зброї, що незаконно потрапляє в Сполучені Штати Америки;

виявлення, затримання та утримання осіб, що займаються контрабандною діяльністю, перевезенням наркотиків та інших заборонених речовин;

використання новітніх технологій;

зниження рівня злочинності в прикордонних районах, поліпшення якості життя.

Державний кордон у незаселених пустелях, каньйонах або горах малопомітний, тому прикордонний патруль використовує різні техніку і методи задля його охорони. Розміщують у стратегічних місцях уздовж кордону електронні датчики для виявлення людей або транспортних засобів, що в'їжджають у країну нелегально. Постійно проводиться запис на відеомонітори і прилади нічного бачення вночі. Патрулювання кордону здійснюється на автомобілях, катерах, літаках та у пішому порядку. У деяких прикордонних районах використовують для пересування коней, мотоцикли високої прохідності, велосипеди та снігоходи. Коні використовуються для патрулювання віддалених районів уздовж державного кордону, де неможливо використати автомобілі високої прохідності. Велосипедні патрулі використовуються для патрулювання містом і пересіченою місцевістю. Снігоходи використовуються для патрулювання у віддалених районах північного кордону в зимовий період. За повітряним простором контроль ведеться за допомогою безпілотних літальних апаратів.

Основною діяльністю прикордонного патруля на шляхах сполучення є перевірка основних магістралей, що ведуть від кордону, з метою виявлення та затримання нелегальних мігрантів, які намагаються проникнути вглиб держави після уникнення виявлення на кордоні і для ввезення наркотичних засобів. Прикордонний патруль також проводить дуже багато заходів щодо контролю за плавзасобами різного типу.

У Державній прикордонній службі України заходи щодо покращення застосування резервів проводяться постійно, але необхідно також виконувати роботу з удосконалення нормативно-правового забезпечення. Пріоритетними завданнями будуть упорядкування системи комплектування, підготовки та забезпечення персоналу мобільних підрозділів і приведення їх до сучасних стандартів, запровадження найкращих практик правоохоронних органів сучасних держав.

Висновки. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання резервів (підрозділів спеціального призначення) свідчить про їх особливе місце та важливе значення в охороні кордону.

Основним завданням підрозділів спеціального призначення будуть: сприяння лінійним прикордонним органам у виконанні завдань з охорони кордону;

- перекриття ділянок кордону при виникненні обстановки;
- реалізація оперативної інформації щодо порушників законодавства про державний кордон;
- несення служби у тимчасових, місцевих пунктах пропуску через кордон, коли вони не працюють;
- здійснення патрулювання за окремими маршрутами (ділянками) не тільки вздовж кордону, а й на велику глибину;
- взяття під охорону найбільш важливих ділянок кордону;
- здійснення повторних (додаткових) оглядів, перевірок транспортних засобів і вантажів;
- участь у проведенні спеціальних операцій з виявлення нелегального в'їзду іноземців і ввезення контрабанди та запобігання їм [5];
- участь в операціях зі звільнення заручників, у випадках викрадення та утримання людей, в операціях з ліквідації терористів;
- припинення протиправної діяльності та злочинів, що мають транскордонний характер, протидія міжнародним кримінальним угрупованням, боротьба з наркотрафіком, нелегальною торгівлею зброєю;
- припинення розповсюдження радіоактивних та інших небезпечних матеріалів, незаконної міграції, які створюють загрозу національним інтересам на державному кордоні;
- забезпечення безпеки керівництва прикордонних відомств, оперативного складу при проведенні оперативних заходів, членів дипломатичних представництв в умовах надзвичайних ситуацій, забезпечення безпеки персоналу та членів їх сімей у межах компетентності прикордонних відомств.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проаналізувавши досвід застосування резервів в охороні державного кордону України та різних країн світу, напрямом подальших досліджень буде впровадження даної інформації у практичному застосуванні резервів в оперативно-службовій діяльності.

Список використаної літератури

1. Галицький С. А. Деякі погляди на застосування мобільних підрозділів в охороні державного кордону / С. А. Галицький // Науковий вісник Державної прикордонної служби України. – 2003. – №3. – С. 16–17.
2. Золотов В. П. Ефективність застосування мобільних підрозділів Державної прикордонної служби в охороні сухопутної ділянки державного кордону / В. П. Золотов // Науковий вісник Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 2. – С. 43–45.
3. Кондрат В. Ф. Проблеми ефективності використання мобільних підрозділів в охороні державного кордону / В. Ф. Кондрат, О. В. Решетніков // Науковий вісник ДПСУ. – 2004. – № 4. – С. 70–79.
4. Концепція розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року від 19 червня 2006 року № 546/2006.
2. Біла книга – 2011. – Київ : АДПСУ, 2012. – С. 23–26.
5. Каштелян С. О. Світовий досвід застосування мобільних підрозділів прикордонними відомствами в охороні державного кордону / С. О. Каштелян // Збірник наукових праць. – Частина II. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2003. – № 25. – С. 23, 24.

Рецензент – кандидат військових наук, доцент Ставицький О. М.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013.

Братко А. В., Михайлюк О. О. Анализ отечественного и зарубежного опыта использования резервов в охране государственной границы.

В данной статье проанализирован опыт использования резервов в охране государственной границы Украины и в разных странах мира, раскрыты подходы и принципы использования этих подразделений в мировой практике, а также позитивные стороны использования их в охране государственной границы.

Ключевые слова: *резервы, специальные подразделения, государственная граница.*

Bratko A. V., Mikhailiuk O. O. Analysis of native and foreign experience of application of reserves in operation and service activity

In this article experience of application of reserves within the in Ukraine and different foreign countries has been analyzed. The approaches and principles of the application of these units exposed in world practice have been described; and also positive sides of their application in the system of border security has been examined.

Keywords: *reserves, special units, state border.*